

Research Paper

Bourdieuian analysis of the representation of culture and urban spaces in Farhadi's cinema (Case study: *A Hero* movie)

Hosein Heydari^{1*}, Ahmad Alasti², Hasan Bolkhari Ghahi³

1. Ph.D. student of Research in Art, Department of Art, Faculty of Fine Arts, Tehran University, Tehran, Iran (Corresponding author)

2. Associate professor of cinema, Department of Performing Arts and Music, College of Fine Arts, University of Tehran, Tehran, Iran

3. Professor of Advanced Research in Arts, Department of Visual Arts, College of Fine Arts, University of Tehran, Tehran, Iran.

<https://doi.org/10.22034/scart.2023.62847>

Received: June 16, 2022

Accepted: August 27, 2023

Available online: December 22, 2023

Keywords: field theory, architecture, urban spaces, cinema, *Hero*

Abstract

Pierre Bourdieu, French sociologist, revolutionized the study of sociology and culture by introducing social field theory and concepts such as distinction, habitus and doxa, whose influence on related theories remains to this day. Although he did not directly express his views on urban spaces and architecture, this is one of the most important areas in which Bourdieu's concepts can be analyzed. The relation between society and culture with urban spaces and architecture is an important issue that can be well reflected and analyzed in the context of cinema. City and urban architecture have had a close, continuous and notable relationship with cinema since the advent of this art. The following study, by selecting Asghar Farhadi's latest film "A Hero", as the case study, examines how architecture and urban spaces are influencing the film and also reflected by it, and uses Pierre Bourdieu's views for analysis. During the analysis of this article, the effects of the city of Shiraz, the urban landscape, the houses and the culture arising from them, and finally the social fields have been discussed. Then, the reflection of sociological concepts in these cases have been identified. This study shows how the city of Shiraz and its urban spaces and architecture have adapted to the key concepts of Bourdieu and by presenting various fields such as prison, charities, bazaars has advanced its narrative.

Citation: Heydari, H., Alasti, A., & Bolkhari Ghahi, H. (2024). Bourdieuian analysis of the representation of culture and urban spaces in Farhadi's cinema (Case study: *A Hero* movie). *Sociology of Culture and Art*, 5 (4), 17-30.

Corresponding author: Hosein Heydari

Address: Tehran University, Tehran, Iran

Tell: 09121242428

Email: payam443h@yahoo.com

Extended Abstract

1- Introduction

Cinema is an art that reflects cultural and social conditions. This reflective nature makes it possible to analyze cinema as a platform for sociological research. Considering the realistic style of his cinema, Asghar Farhadi is considered a suitable choice for interdisciplinary studies of cinema and sociology. By paying attention to Asghar Farhadi's latest film, *A Hero*, this article seeks to find the relationship between culture and society with urban spaces in this film.

The analysis of this article is based on the opinions of Pierre Bourdieu, a French sociologist. In the theoretical framework of this article, Pierre Bourdieu's views are described. This section describes the basic concepts of Bourdieu, field theory, distinction, habitus and doxa. Also, in this section, the interrelationship between architecture and urban spaces with society is described from Bourdieu's point of view.

Considering cinema's ability to reflect the close relationship between society and culture with architecture and urban space, this article will seek to analyze how this is done based on Bourdieu's views. This research has been trying to express the function of urban spaces and architecture in "A Hero" by using Bourdieu's theories and applying it to the field of architecture and urban planning and then examining it in the movie.

2- Methods

The methodology of this study is based on the reflective approach. The reflective approach states that art can reflect the conditions of society like a mirror placed against reality. According to this approach, every work of art has the ability to display social and cultural conditions, according to the time and place of creation of the work, as well as the unique characteristics of the work itself. The art of cinema is one of the arts in which the reflective approach is especially important. According to this approach, in this article, cinema has been chosen as the research platform and statistical population. Also, "A Hero", the last film of Asghar Farhadi, is the case study in this research. Asghar Farhadi, who is considered one of the most successful Iranian filmmakers, makes his films in a realistic way and in the middle of urban space. This feature of Asghar Farhadi makes it possible to choose his films for interdisciplinary cinema and sociological analysis.

3- Results

A Hero is about a man named Rahim who is in prison due to debt and comes on leave for a while. This film deals with moral and social challenges on Rahim's path. *Hero* takes place in the city of Shiraz, which has expanded the ability to analyze this film due to its special cultural conditions and historical background. The analysis of this article has been done based on parts of Shiraz city, the urban landscape, the houses and the culture emerging from them, and finally the social fields. In the section of Shiraz, the unique historical and cultural background of Shiraz is mentioned. This background has led to the special characterization of Rahim in the film. Because the rich cultural background of Shiraz has caused Rahim's inclination towards art as well as moral decisions. Also, the historical archeological site of Naqsh-e Rostam in this film has a special function.

The urban landscape has discussed the special features of Shiraz from the perspective of urban planning and analyzed its impact on the film. One of the basic characteristics of Shiraz reflected in this film is the absence of public spaces. Public spaces, which are considered suitable places for all kinds of interpersonal interactions, do not exist in the reflection of the city of Shiraz in this film. This has been shown as an influential factor in the separation of society members from each other. The discussion of houses and the culture arising from them have been reflected in the film by showing two forms of traditional and modern architecture. Traditional architecture in the film leads to the feeling of security and closeness of people. This feeling is derived from the old cultural characteristics that appear in traditional architecture. But modern architecture represents the separation of people from each other and the reduction of feelings such as empathy between them. Finally, three fields have been identified in "A Hero". Prison, charities and bazaars are the fields in the film. Each of these fields in the film display special and unique characteristics and values.

4- Conclusion

A Hero traces the roots of the culture to the ancient Iranian era and presents Naqsh-e Rostam as a representative of this history. The cultural characteristics of Shiraz, which arise from its rich history, have led to the importance of finding positive and good concepts in this film, which ultimately caused the desire to be a "hero" in Rahim's existence. By showing the deficiencies that exist in the urban space, Farhadi shows the impossibility of interaction between people, which itself leads to further differentiation and separation between different groups. By depicting two different

Bourdieuian analysis of the epresentation of culture and urban spaces in Farhadi’s cinema (Case study: *A Hero* movie)

forms of residential architecture, Farhadi reflects the impact of house architecture on people's lives in the movie, and the importance of urban structure is highlighted once again. Habitus and Doxa in showing two different forms of traditional and modern architecture have been clearly reflected in this film. By showing three social fields, Farhadi has been able to show the difference and distinction of the members of these fields. The existence of different values among members belonging to different social fields and the way habitus is formed and the function of doxa can be seen in the contradictory behavior of people with each other. Contradictory behavior that can be interpreted as "right" or "wrong" in a specific context and situation. Finally, Asghar Farhadi has managed to portray Rahim's character and his story in the context of Shiraz, and by this way depicts the story of his transformation into a hero until the moment of his fall and destruction. Historical context, architecture, urban spaces, personality traits of

different people, which are formed depending on the environment, determine the rise and fall of Rahim. The said factors establish the unbreakable connection between the city and the culture and the result of their power is the image of the creation of a hero and then the breaking of that hero's image in *A Hero*.

5- Funding

There is no funding support.

6- Authors’ contributions

This article was written by Hosein Heydari with the guidance and advice of professors, Ahmad Alasti and Hasan Bolkhari Ghahi.

7- Conflict of interests

Authors declared no conflict of interest.

مقاله پژوهشی

تحلیل بوردیویی ارتباط فرهنگ با فضاهای شهری و معماری در سینمای اصغر فرهادی (مورد مطالعه: فیلم قهرمان)

حسین حیدری^{۱*}، احمد الستی^۲، حسن بلخاری قهی^۳

۱. دانشجوی دکتری، گروه مطالعاتی هنر، دانشکده هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

۲. دانشیار، گروه سینما، دانشکده هنرهای نمایشی و موسیقی، دانشکده هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

۳. استاد، گروه مطالعات عالی هنر، دانشکده هنرهای تجسمی، دانشکده هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

<https://doi.org/10.22034/scart.2023.62847>

چکیده

پیر بوردیو جامعه‌شناس فرانسوی با مطرح کردن نظریه میدان‌های اجتماعی و مفاهیمی چون تمایز، عادت‌واره و دوکسا، مطالعات جامعه‌شناختی فرهنگ را دچار تحولی نمود که تا امروز تأثیرش در نظریات مرتبط باقی مانده است. با وجود آنکه وی به‌طور مستقیم ارتباط آرای خود را با فضاهای شهری و معماری بیان نکرد، اما این مسئله یکی از حوزه‌های مهمی است که می‌توان در تحلیل آن به مفاهیم بوردیو رجوع کرد. معماری و فضاهای شهری بر سازه‌های محیط زندگی افراد است و همواره در موقعیت تأثیرگذاری و تأثیرپذیری نسبت به جامعه و فرهنگ قرار دارد. ارتباط میان جامعه و فرهنگ با فضاهای شهری و معماری بحثی است که می‌تواند در بستر سینما به‌خوبی بازتاب یافته و مورد تحلیل قرار گیرد. پژوهش پیش رو با انتخاب فیلم قهرمان، آخرین ساخته اصغر فرهادی به عنوان نمونه موردی، چگونگی تأثیر و بازتاب معماری و فضاهای شهری را در آن بررسی کرده و برای تحلیل از آرای پیر بوردیو بهره برده است. در خلال تحلیل‌های این مقاله به تأثیرات شهر شیراز، منظر شهری، خانه‌ها و فرهنگ برآمده از آن‌ها و در نهایت میدان‌های اجتماعی پرداخته شده است. سپس بازتاب مفاهیم جامعه‌شناختی در این موارد مشخص شده‌اند. این پژوهش نشان می‌دهد که شهر شیراز و فضاهای شهری و معماری آن، چگونه با مفاهیم کلیدی بوردیو تطبیق یافته و با به‌نمایش گذاشتن میدان‌های مختلف از جمله زندان، انجمن‌های خیریه، بازار روایت خود را پیش برده است.

تاریخ دریافت: ۲۶ خرداد ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش: ۵ شهریور ۱۴۰۲

انتشار آنلاین: ۱ دی ۱۴۰۲

واژه‌های کلیدی: میدان، معماری، فضاهای شهری، سینما، قهرمان

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

استناد: حیدری، حسین؛ الستی، احمد و بلخاری قهی، حسن (۱۴۰۲). تحلیل بوردیویی ارتباط فرهنگ با فضاهای شهری و معماری در سینمای اصغر فرهادی (مورد مطالعه: فیلم قهرمان). فصلنامه علمی جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۵ (۴)، ۱۷-۳۰.

* نویسنده مسئول: حسین حیدری

نشانی: گروه مطالعاتی هنر، دانشکده هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران

تلفن: ۰۹۱۲۱۲۴۴۲۸

پست الکترونیکی: payam443h@yahoo.com

۱- مقدمه و بیان مسئله

سینما هنری است که ماهیتی بازتاب‌دهنده نسبت به شرایط فرهنگی و اجتماعی دارد. این ماهیت بازتاب‌دهنده باعث می‌شود که بتوان سینما را به عنوان بستری برای پژوهش‌های جامعه‌شناختی مورد تحلیل قرار داد. اصغر فرهادی که با توجه به اقبال عمومی و همچنین دریافت جوایز معتبر سینمایی از مهم‌ترین فیلمسازان ایرانی محسوب می‌شود، با توجه به سبک واقع‌گرایانه سینمای خود، انتخابی مناسب برای پژوهش‌های بینارشته‌ای سینما و جامعه‌شناسی محسوب می‌شود. این مقاله با مورد توجه قرار دادن آخرین ساخته اصغر فرهادی، قهرمان، به دنبال یافتن ارتباط فرهنگ و جامعه با فضاهای شهری در این اثر است. تحلیل‌های این مقاله که در بستر سینما و فیلم قهرمان انجام می‌گیرد، بر مبنای آرای پیر بوردیو^۱، جامعه‌شناس فرانسوی بنا شده است که می‌توان او را یکی از تأثیرگذارترین جامعه‌شناسان قرن بیستم دانست. وجه تمایز وی با سایر هم‌تایانش را می‌توان در تلاش برای تلفیق عاملیت و ساختار، نگاه انتقادی به جوامع بشری معاصر با حفظ جایگاه علم جامعه‌شناسی و مهم‌تر از آن انعطاف‌پذیری و قابلیت تطبیق نظریات وی با سایر حوزه‌ها دانست (محمدی، ۱۳۹۸: ۸۷۴). یکی از مباحثی که قابلیت انطباق و بررسی از منظر پیر بوردیو را داراست، بحث ارتباط جامعه و فرهنگ با معماری و فضای شهری است. این مسئله در میان پژوهش‌هایی که بر مبنای آرای وی صورت گرفته‌اند، کمتر مورد توجه بوده است. با توجه به قابلیت‌هایی که سینما در بازتاب‌دهندگی ارتباط تنگاتنگ جامعه و فرهنگ با معماری و فضای شهری داراست، این مقاله به دنبال تحلیل نحوه نمود این امر بر اساس آرای بوردیو خواهد بود. فضاهای شهری بستر وقوع داستان‌های فرهادی می‌باشند. شهر و بافت‌های معماری به شکل عینی و ضمنی از جمله مهم‌ترین عناصری هستند که برای رسیدن به مقاصد گوناگون از جمله فضاسازی، معرفی شخصیت‌ها، پیشبرد روایت و تأکید بر مسائل اجتماعی، سیاسی و فرهنگی خاص در فیلم‌های فرهادی کارکرد می‌یابند. نکته شایان پژوهش آن است که شهر و فضاهای معماری چگونه در سینمای اصغر فرهادی کارکرد می‌یابند؟ به عبارت دیگر فرهادی چگونه از طریق سازه‌های معماری و شهر مفاهیم و مقاصد مورد نظرش را بر فیلم اعمال می‌کند؟ این پژوهش در تلاش است تا با استفاده از نظریات بوردیو و تطبیق آن با حوزه معماری و شهرسازی و سپس بررسی آن در نمونه موردی فیلم قهرمان به پرسش‌های بالا پاسخ دهد.

۲- پیشینه پژوهش

۲-۱- پیشینه تجربی

این پژوهش به مفاهیمی همچون معماری و فضاهای شهری، نظریات پیر بوردیو به‌ویژه میدان‌های اجتماعی^۲ و البته سینمای اصغر فرهادی و رابطه متقابل میان آن‌ها می‌پردازد. در این راستا پژوهش‌هایی که پیشتر به بررسی این مفاهیم و ارتباط میان آن‌ها پرداخته ذکر شده و شرح مختصری از آن‌ها ارائه می‌شود. ارسلان مقدس و علی شیخ‌مهدی (۱۳۹۶) در پژوهشی به نام «بازتاب دگرگونی گفتمانی طبقه متوسط ایران در فیلم‌های اصغر فرهادی (مطالعه موردی: چهارشنبه سوری، درباره‌الی، جدایی نادر از سیمین)» با محوریت قرار دادن سینمای اصغر فرهادی به تحلیلی گفتمانی از آن دست می‌زند. هدف پژوهش تحلیل جایگاه طبقاتی شخصیت‌های سه فیلم از سینمای فرهادی می‌باشد. بازنمایی جایگاه طبقاتی شخصیت‌ها بر اساس الگوی کلان اقتصاد سیاسی در زمان تولید و مصرف این فیلم‌ها صورت گرفته است. این مقاله مناسبات قدرت در ساختار اجتماع را منجر به شکاف طبقاتی دانسته و در نتیجه این امر به نابرابری بهره‌مندی از امکانات رفاهی در بازه زمانی تولید و نمایش این فیلم‌ها منجر شده که در خود این آثار نیز بازنمایی شده است. در این مقاله با اتخاذ روش تحلیل گفتمان انتقادی این نتیجه حاصل شده که نحوه بازنمایی شخصیت‌های فیلم‌های ذکر شده، بازتولیدی از گفتمان ایدئولوژیک غالب بوده و در تقابل با حاشیه‌نشینان جامعه قرار دارد.

محمدحسین عابدی و سیده فاطمه عباسی (۱۳۹۸) در مقاله‌ای تحت عنوان «تأثیر سینما و معماری و هویت در حس تعلق مکانی» سینما و معماری را به عنوان دو هنری که تأثیر بسزایی در زمینه‌های مختلف جامعه داشته عنوان کرده‌اند. از وجوه اشتراک این دو هنر می‌توان به ایجاد روحیه در جامعه و مقیاس‌های مختلف آن، از خانواده به عنوان کوچک‌ترین گروه در جامعه

¹ Pierre Bourdieu

² social field theory

حیدری، حسین؛ الستی، احمد و بلخاری قه‌بی، حسن (۱۴۰۲). تحلیل بوردیویی ارتباط فرهنگ با فضاهای شهری و معماری در سینمای اصغر فرهادی (مورد

مطالعه: فیلم قهرمان). فصلنامه علمی جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۵ (۴)، ۱۷-۳۰.

تا جامعه کلی یک کشور اشاره داشت. این مقاله سینما را در نحوه تفکر یک معمار برای ایجاد فضاهایی که مستقیماً با صنعت سینما در ارتباط است تاثیرگذار دانسته و از این طریق سینما را برای ساخت هویت شهری و ترویج فرهنگ مهم می‌شمارد. این مقاله با رویکردی میدانی و کتابخانه‌ای تلاش کرده چگونگی تاثیر سینما در هویت حس تعلق مکانی را تحلیل کند. پیام غنی پور و سیدعلی روحانی (۱۴۰۰) در مقاله‌ای به نام «تحلیل جایگاه گروه هنر و تجربه در سینمای ایران به عنوان میدانی مستقل، از منظر آرای پیر بوردیو» به بررسی سینمای هنر و تجربه و جایگاه آن در سینمای ایران از خلال آرای بوردیو می‌پردازند. در این مقاله گروه سینمایی هنر و تجربه از گونه‌های مختلف فیلمسازی شکل گرفته در حوزه تولید و نمایش ایران معرفی شده است. این پژوهش با استناد به آرای بوردیو، جامعه‌شناس فرانسوی، سعی کرده نظریه میدان وی و مفاهیم حول آن را به عنوان بستری برای جایگاه فرهنگی گروه سینمایی هنر و تجربه قرار داده و همچنین مشخص کند که سینمای هنر و تجربه چگونه تلاش کرده در میدان قدرت سینمای ایران برای خود زیرمیدانی با خصوصیت خودمختاری تعریف کند.

نسرین سلجوقی و هیرو فرکیش (۱۴۰۰) در پژوهش خود «از نقد سینما تا نقد معماری؛ جستاری در مفاهیم مشترک» ارتباط میان معماری و سینما را به عنوان رویکردی جدید در قرن حاضر مطرح می‌کند. این دو حوزه به عنوان حوزه‌هایی با چارچوب ساختاری منسجم تمایزات و شباهت‌هایی با یکدیگر دارند. در واقع در نگاهی کلی می‌توان به وجود ارتباطی تعاملی بین فضای سینما و معماری اشاره کرد. این مقاله هدف خود را شناسایی و تدقیق مولفه‌های ارتباط‌دهنده این دو حوزه قرار داده است. در این راستا ابتدا روش‌های نقد سینما و معماری مطالعه گشته و سپس نحوه ارتباط این دو حوزه و در نهایت مولفه‌های مشترک میان آن دو شناسایی گشته است. نتایج پژوهش حاکی از شناسایی پنج مولفه مشترک میان این دو حوزه می‌باشد. فرزاد نوائی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهش «بازنمایی فضای معماری در سینمای اصغر فرهادی با رویکرد نشانه‌شناسی؛ نمونه موردی: فیلم فروشنده» نخست به بیان تاثیرات دوسویه سینما و معماری و ارزش روزافزون آن در مباحث آکادمیک می‌پردازد. این پژوهش در ادامه به فقدان نظریه‌پردازی دقیق در رابطه با تعامل میان‌رشته‌ای بین این دو حوزه و شیوه‌های استفاده از ظرفیت معماری در راستای تجلی معنا در سینما می‌پردازد. در این راستا هدف این پژوهش واکاوی کارکرد دراماتیک کالبد و عناصر فضای معماری در سینمای اصغر فرهادی و کشف مضامین آشکار و پنهان نشانه‌های متن در فیلم فروشنده است. نتایج این پژوهش مشخص می‌کند که سینمای اصغر فرهادی ساختار معمارانه فضا را همچون عاملی دخیل در روند فیلم‌ها به کار برده و در تطبیق با رفتار شخصیت‌ها و درونمایه آثار، موید احساسات و حتی ادراک معانی خاص هر فیلم می‌باشد. هدیه عادل و همکاران (۱۴۰۱) در مقاله‌ای به نام «فهم معماران از سلیقه شهروندان در طراحی بناهای مسکونی با تاکید بر نظریه تمایز^۳ بوردیو» قشربندی‌های اجتماعی را منجر به ایجاد تفاوت‌هایی در جامعه دانسته که در نظریات بوردیو «تمایز» نامیده می‌شود. این تمایز منجر به طراحی نماهای مختلف در بناهای مسکونی و ناهمگونی سیمای شهر می‌گردد. در این راستا این پژوهش به تبیین فهم معماران در مواجهه با سلیقه شهروندان در طراحی بناهای مسکونی بر اساس نظریه بوردیو می‌پردازد. هدف این پژوهش پاسخ به این پرسش است که چه عواملی بر شکل دادن سلیقه کارفرما و مصرف‌کننده در تولید و مصرف نمادین مسکن شهر تهران تاثیرگذار بوده‌اند. در نهایت این نتیجه حاصل شده که دیدگاه معماران ایرانی درباره سلیقه شهروندان در مورد بناهای مسکونی را می‌شود در چهار بخش «سازه ساختمان»، «سازگاری نما با اقلیم»، «سازگاری نما با عملکرد بنا» و «زیبایی بصری نما» تقسیم کرد که این الگو متأثر از مفاهیم سرمایه اقتصادی و سرمایه فرهنگی که از مفاهیم بوردیو است می‌باشد.

همانگونه که از پژوهش‌های بالا می‌توان نتیجه گرفت در گذشته پژوهشی که به بررسی ارتباط میان آرای بوردیو، فضای شهری و معماری، و سینما پرداخته باشد وجود ندارد. با وجود بررسی ارتباط میان معماری و سینما اما تا کنون از آرای جامعه‌شناسانه بوردیو در راستای تحلیل فضای شهری و کارکرد و بازنمایی آن در بستر رسانه سینما پژوهشی صورت نگرفته و بنابراین این پژوهش در سبک و سیاق بدیع می‌باشد.

³ distinction

حیدری، حسین؛ الستی، احمد و بلخاری‌قهی، حسن (۱۴۰۲). تحلیل بوردیویی ارتباط فرهنگ با فضاهای شهری و معماری در سینمای اصغر فرهادی (مورد

مطالعه: فیلم قهرمان). فصلنامه علمی جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۵ (۴)، ۱۷-۳۰.

۲-۲: ملاحظات نظری

همانطور که پیش تر گفته شد پژوهش حاضر برای رسیدن به اهداف مورد نظر خود و پاسخ به پرسش‌های طرح شده قصد دارد از آرای پیر بوردیو بهره گیرد. به همین دلیل در ادامه مبانی نظری پژوهش با شرح نظریات بوردیو از جمله کلیدواژه‌های اساسی وی، میدان، تمایز، عادت‌واره^۴ و دوکسا^۵ پیش خواهد رفت. سپس با توجه به اهمیت نقش شهر و معماری که پرسش‌های پژوهش را شکل داده‌اند ارتباط میان جامعه و معماری نیز بیان خواهد شد.

- آرای بوردیو درباره فرهنگ و جامعه

پیر بوردیو در نظریات خود مفاهیم مهمی چون میدان‌های اجتماعی، عادت‌واره و دوکسا را مطرح نمود. بوردیو نگاهی جدید به بحث فرهنگ و جامعه داشت که بر نظریات جامعه‌شناسی پس از خود سایه افکند. او همچنین نقدی جدی بر رسانه داشت و آن را عنصری با تأثیری منفی از جانب حاکمیت بر جامعه می‌دانست. میدان مهم‌ترین کلیدواژه بوردیو است که پیش از توضیح دیگر مفاهیم لازم است مفهوم و اهمیت آن آشکار شود. بوردیو مفهوم میدان را مجموعه‌ای از روابط قدرت بین کارگزاران یا نهادها در مبارزه برای اشکال خاص سلطه و انحصار نوع کارآمد سرمایه تعریف می‌کند. مشخصه هر میدان، روابط متحد بین اعضای آن است که در تلاش برای به دست آوردن بیشترین منفعت و تحمیل مشروع آنچه آن‌ها را به عنوان یک گروه تعریف می‌کند، هستند. موقعیت بستگی به نوع، حجم و مشروعیت سرمایه و عادت‌واره‌ای دارد که افراد در طول زندگی خود به دست آورده‌اند و این که چگونه در طول زمان تغییر می‌کند. از این رو میدان، سرمایه و عادت‌واره مفاهیمی هستند که به هم مرتبط هستند. حوزه‌ها متشکل از تولیدکنندگان، مصرف‌کنندگان، توزیع‌کنندگان کالا و نهادهای قانونی و نظارتی هستند که ویژگی‌ها، قواعد و انطباق آن‌ها با توجه به سابقه و رابطه آن‌ها با حوزه قدرت متفاوت است (دروماندو، ۲۰۰۷: ۶).

میدان در نظریه بوردیو به گروهی از افراد اطلاق می‌شود که با ویژگی‌های یکسانی در کنار یکدیگر تعریف می‌شوند. میدان‌های اجتماعی دایره لغاتی مشخص، عادات رفتاری و ارزش‌های یکسان، تولیدات مشابه و طبقه‌ای خاص را دربرمی‌گیرند. میدان‌ها همانطور که گفته شد تحت تأثیر سرمایه و نیز چینش روابط قدرت شکل می‌گیرند و از هم تمایز پیدا می‌کنند. تمایز از دیگر مفاهیم مهم بوردیو است که در کنار میدان تعریف می‌شود. میدان‌ها بر اساس میزان سرمایه فرهنگی-اقتصادی مشابه افراد تشکیل می‌شوند؛ هر میدان سهم و نحوه متفاوتی از سرمایه‌های فرهنگی-اقتصادی دارد که آن را از میدان دیگر متمایز می‌کند. تمایز در نگاه بوردیو جدایی ناگزیر گروه‌های مختلف اجتماعی تحت تأثیر سرمایه است. تفاوت‌های نگرش و فکری متمایزی که زمینه‌های مختلف اجتماعی را از هم جدا می‌کنند، همان پایه‌های تمایز در میدان‌ها هستند. برای متعلق بودن به یک میدان مشخص، می‌بایست ویژگی‌های مشخص آن را دارا بود و از خط فکری، سهم اجتماعی و جایگاه تعریف‌شده آن آگاهی داشت. میدان‌ها با تمام ویژگی‌های منحصر به فرد خود و تمایزی که با یکدیگر دارند مفهوم فرهنگ را نیز شکل می‌دهند. بوردیو برخلاف دیدگاه رایج فرهنگ به عنوان «یک راه کامل زندگی»، معتقد به منطق عمل در عرصه‌ها (یا زمینه‌های) اجتماعی مختلف در جوامع مدرن است. به تعبیری، مفاهیم عادت‌واره، ریختار و دوکسای بوردیو امکان مطالعه فرهنگ (به معنای انسان‌شناختی کلمه) سلطه را در یک حوزه معین فراهم می‌کند (لیندل، ۲۰۱۷: ۲).

در نتیجه طبق نگاه بوردیو به مسئله میدان و تأثیر آن بر فرهنگ، می‌توان گفت هر جامعه علاوه بر فرهنگ کلانی که برایش تعریف می‌شود، با بررسی میدان‌های مختلف آن، دارای فرهنگ‌های خرد منحصر به یک گروه اجتماعی مشخص است. تمایز میان افراد به تبع اینکه به کدام میدان اجتماعی تعلق دارند زمینه تمایز فرهنگی را می‌سازد. بوردیو در کنار نظریه کارکردگرایی ساختاری و تمایز، که بر اساس افزایش تخصصی شدن جامعه و متعاقب آن تقسیم جامعه به حوزه‌هایی بود که می‌توان ویژگی‌های آن‌ها را شناخت، یک تقسیم کلی در جامعه بین حوزه‌های فرهنگی و اقتصادی را تشخیص داد. این امر هم در این که شهروندان تمایل دارند به دو دسته فرهنگی (مثلاً دانشگاهیان، کارگران فرهنگ) و اقتصادی (مثلاً صنعت‌گران و بازاری) تقسیم شوند و هر یک با ویژگی‌های مشخص خود که اغلب در تناقض و عکس یکدیگرند تعریف شوند (همان: ۲).

⁴ habitus

⁵ doxa

حیدری، حسین؛ الستی، احمد و بلخاری قهپی، حسن (۱۴۰۲). تحلیل بوردیویی ارتباط فرهنگ با فضاهای شهری و معماری در سینمای اصغر فرهادی (مورد مطالعه: فیلم قهرمان). فصلنامه علمی جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۵ (۴)، ۱۷-۳۰.

از دیگر مفاهیم بوردیو که بر مطالعه جامعه و فرهنگ تاثیر می‌گذارد، عادت‌واره است. عادت‌واره مفهومی است که ریشه‌اش را تا زمان ارسطو می‌توان پیگیری کرد اما بوردیو با استفاده از نظریه میدان تعریفی مجدد برای آن ارائه کرد. بوردیو عادت‌واره را مرهون آنچه افراد از زندگی در شرایط اجتماعی و فرهنگی خاص کسب کرده بودند می‌دانست. عادت‌واره کنش اجتماعی را از طریق تمایلات تعریف می‌کند و می‌تواند به طور گسترده به عنوان فرآیند تکاملی توضیح داده شود که از طریق آن افراد، عمل می‌کنند، فکر می‌کنند، درک می‌کنند و به جهان و نقش خود در آن نزدیک می‌شوند. بنابراین، عادت‌واره، شیوه‌ای از وجود را نشان می‌دهد. عادت به عنوان گذشته جذب‌شده بدون آگاهی روشن، آرشیو درونی تجربیات شخصی است که ریشه در جنبه‌های متمایز سفرهای اجتماعی افراد دارد. تمایلات افراد بازتابی از مسیرهای زندگی آن‌ها است و رویکردهای آن‌ها را به عمل توجیه می‌کند (بوردیو، ۱۹۹۰: ۵۶). بوردیو عادت‌واره را عاملی مهم و تاثیرگذار بر روند زندگی افراد می‌داند. عادت‌واره‌ها طبق آنچه که اندوخته تاریخی، فرهنگی، فکری و تجربی فرد است، بر تمام وجوه زندگی او تاثیر می‌گذارد. عادت‌واره‌ها هستند که بر نحوه رفتار و اعمال افراد و همچنین امر سلیقه تاثیر چشمگیر و مستقیم می‌گذارند. افراد جامعه طبق تاریخچه اجتماعی و فرهنگی، زمان و همچنین میدان اجتماعی که به آن تعلق دارند، عادت‌واره‌هایی داشته که نحوه درک، تفکر، عمل و سلیقه آن‌ها را متاثر می‌سازند. عادت‌واره به ابزارهایی اعم از اسطوره‌ها، کهن‌الگوها و آیین‌هایی مربوط می‌شود که در سطح ناخودآگاه عمل کرده و به فرد کمک می‌کنند تا در دنیای اجتماعی خود چگونه عمل کند و در واقع آن را تعریف می‌کند. «از زمانی که به دنیا می‌آییم، از تجربیات خود یاد می‌گیریم و این آموزه‌ها در زندگی روزمره ما گنجانده می‌شوند و به هدایت اعمال و رفتار آینده‌مان کمک می‌کنند و ما را به تفکر به شیوه‌ای خاص هدایت می‌کنند» (کانلی، ۱۹۹۷: ۷۱).

همانطور که از گفته بالا مشخص است، عادت‌واره‌ها از انواع داده‌های اطلاعاتی و از دل گنجینه ذخایر فکری و فرهنگی بیرون می‌آیند. اساطیر و کهن‌الگوها و نیز آیین‌های منحصر به هر جامعه و فرهنگ، تبدیل به ابزاری برای شناخت، درک و انتخاب رویکرد به زندگی یک فرد می‌شوند. این منابع تاریخی، اجتماعی و فرهنگی، عادت‌واره‌ها را ساخته و عادت‌واره‌ها زندگی فردی و اجتماعی را تحت تاثیر قرار می‌دهند. بوردیو همچنین درباره ایده دوکسا که «نگرش طبیعی» است صحبت کرده است. دوکسا یعنی «باورهای کاملاً بدیهی در مورد جهان و هستی». دوکسا اساساً «با باورها و جهت‌گیری‌های مشترک حفظ می‌شود» و احساس تعمیم‌یافته «آنچه انجام می‌شود» در این زمینه است (اتکینسون، ۲۰۱۱: ۳۴۰). پیر بوردیو در نظریه خود از واژه دوکسا برای اشاره به حقایق بدیهی و بی‌چون و چرای جامعه استفاده کرده است. دوکسا، از نظر بوردیو، تجربه‌ای است که از طریق آن «دنیای طبیعی و اجتماعی به شکل بدیهی ظاهر می‌شود». آن چیزی را در برمی‌گیرد که در محدوده اندیشیدن و گفتن قرار می‌گیرد که به آن جهان گفتمان ممکن می‌گویند. دوکسا آن چیزی است که بی‌آنکه گفته شود پذیرفته می‌شود (بوردیو، ۱۹۷۲: ۱۶۷). دوکسا به باورها و ارزش‌های آموخته‌شده، بنیادی، عمیق و ناخودآگاه اشاره دارد که به‌عنوان کلیت‌های بدیهی در نظر گرفته شده‌اند و از اعمال و افکار یک عامل در یک حوزه خاص خیر می‌دهند. دوکسا تمایل دارد که از آرایش اجتماعی خاص یک حوزه حمایت کند، در نتیجه به افراد مسلط امتیاز می‌دهد و موقعیت سلطه آن‌ها را بدیهی و مطلوب در نظر می‌گیرد.

طبق اندیشه بوردیو دوکسا از جامعه‌پذیری سرچشمه گرفته، همانطور که جامعه‌پذیری با باورهایی معنا می‌شود که از جامعه سرچشمه گرفته‌اند. در این خصوص بوردیو بیان می‌دارد «همانطور که در محیط بزرگ می‌شویم، تمایل داریم باور کنیم که آنچه جامعه به ما می‌گوید صحیح است». بوردیو با اضافه کردن مثال قبلی خود، معتقد است که این یک تصور غلط اجتماعی است که اگر شما به اندازه دیگران امتیاز کسب نکنید، واضح است که به اندازه آن‌ها باهوش نیستید. نمرات ثابت نمی‌کند که یک فرد باهوش‌تر است، زیرا عوامل مختلفی در نمره شما در یک آزمون نقش دارند. افراد ممکن است در یک موضوع خاص برتری داشته باشند و در موضوع دیگری شکست بخورند. با این حال، حتی اگر این یک تصور اشتباه است، مردم تمایل دارند در شیوه‌های رایج شرکت کنند تا احساس بهتری داشته باشند. بوردیو معتقد است که دوکسا چیزی فراتر از باور رایج است و پتانسیل ایجاد کنش مشترک را دارد (بوردیو و ایگلتون، ۱۹۹۲: ۱۹۹). مفهوم دوکسا به دنبال بدیهی و طبیعی نمایش دادن ساختارهای اجتماعی بوده و به سلطه قدرت حاکم کمک کرده که به مردم القا کند باید هر آنچه دارند و ندارند را بپذیرند. این مفهوم خواسته‌های افراد را تحت کنترل قرار داده و انتظاراتی که از جامعه و قدرت حاکم دارند را مورد سازماندهی قرار می‌دهد. مردم در یک جامعه با پذیرش دوکسا، حتی اگر مورد ظلم و بی‌عدالتی قرار بگیرند، احساس آرامش می‌کنند؛ زیرا در محدوده تعاریفی که بدیهی

حیدری، حسین؛ الستی، احمد و بلخاری قهی، حسن (۱۴۰۲). تحلیل بوردیویی ارتباط فرهنگ با فضاهای شهری و معماری در سینمای اصغر فرهادی (مورد

می‌پندارند زندگی می‌کنند. می‌توان در توصیف عادت‌واره و دوکسا به این جمع‌بندی رسید که عادت‌واره اغلب بر اساس آگاهی عملی فرد اتفاق می‌افتد و دوکسا بر فرد تحمیل می‌شود. آگاهی عملی شکلی از آگاهی است که فرد بدون رجوع به آن و تنها با آنچه در طول زندگی آموخته و در درونش نهادینه شده عمل می‌کند؛ پس عادت‌واره مرجعی از دریافت‌های بشری دارد و فرد بدون گزینش برنامه‌ریزی‌شده می‌تواند رفتار یا عقیده‌ای را از این مرجع استخراج نماید. اما دوکسا امری است که فرد در برابر پذیرش آن ناگزیر می‌شود. دوکسا را نقطه نظر حاکمیت می‌دانند که به عنوان نقطه نظر جهان شمول بر افراد تحمیل می‌شود. دوکسا محصول بدیهیاتی است که بدون بازنگری پذیرفته می‌شوند و افراد به شیوه‌ای کورکورانه از آن‌ها تبعیت می‌کنند (سپیدنامه، ۱۳۹۴). طبق جمع‌بندی بالا می‌توان عادت‌واره را در حوزه عمل فردی و دوکسا را شکلی کلان در نظر گرفت. عادت‌واره با اینکه از جنبه‌های غیر فردی مانند جنبه‌های تاریخی، فرهنگی، اساطیری و اجتماعی تاثیر گرفته و همچنین بر این امور تاثیر می‌گذارد؛ اما در نهایت به شکل عمل فردی ظهور پیدا می‌کنند. این در حالی است که دوکسا ارتباطی با اعمال فرد نداشته و به عنوان امری تحمیلی از طرف مراجع در سلطه قدرت، به زندگی اجتماعی و فردی ورود پیدا می‌کند.

- معماری و جامعه

نظریات بوردیو در کتاب *بورديو برای معماران*، با مسئله شهر و معماری تطبیق یافته است. با توجه به توضیحات پیشین واضح است که پیر بوردیو نظریات خود را در بطن فرهنگ که شهر را می‌توان یکی از مهم‌ترین بسترهای شکل‌گیری آن به حساب آورد، بیان داشته است. مفهوم میدان و در پی آن دیگر کلیدواژه‌های نظریه بوردیو همه در بستر فرهنگ و فضای شهری قابل شرح و بررسی می‌باشند که در ادامه به این تطبیق پرداخته خواهد شد. بوردیو معتقد است که هنرمندان، هنر خود را برای مخاطب صاحب درک خلق می‌کنند و از طریق درک اثرشان می‌خواهند جایگاه درخوری را در میدان فرهنگی-هنری به دست آورند یا آن را تثبیت کنند. اما مسئله قابل توجه این است که مخاطب همواره در کنترل هنرمند نیست به خصوص وقتی اثر وی در دیدرس عموم قرار داشته باشند. معماری هنری است که در دیدرس مخاطب قرار می‌گیرد و می‌تواند تاثیری متقابل را در جامعه ایجاد کند؛ بر جامعه اثر بگذارد و یا از آن تاثیر بگیرد (وبستر، ۱۳۹۶: ۹۶-۹۴).

معماری هنری است که می‌توان اظهار داشت یکی از کمترین کنترل‌ها را بر جامعه مخاطب خود دارد. آثار معماری بدون آنکه مخاطب خود را تعیین کنند و همچنین بدون آنکه افراد قصدی برای مواجهه با آن‌ها داشته باشند، در برابر چشم قرار می‌گیرند. این امر باعث تاثیرگذاری گسترده معماری بر جامعه و همچنین تاثیرپذیری آن از جامعه می‌شود. بوردیو در مطالعات خود در زمینه عکاسی این واقعیت را نشان داد که افراد با سرمایه کمتر، زیبایی‌شناسی محدود به منابع را دنبال می‌کنند. این مسئله نمایانگر مفهوم تمایز بوردیو بود زیرا به تفاوت طبقه‌های مختلف در شکل بهره‌مندی از زیبایی معطوف می‌شد. یکی از مهم‌ترین نمودهای این مسئله در جامعه را می‌توان به معماری مناطق مختلف و نحوه بهره‌مندی افراد هر طبقه از فضاهای شهری و مسکونی نسبت داد (بورج، ۲۰۱۴: ۹). یکی از تنها اموری که بر نحوه برخورد افراد یک جامعه با آثار معماری تاثیر می‌گذارد، میزان برخورداری افراد جامعه از سرمایه اقتصادی است. معماری شهری در مناطق مختلف با یکدیگر تفاوت دارند. این تفاوت‌ها در مسائل مختلفی چون مصالح مورد استفاده، امکانات و همچنین زیبایی‌شناسی آثار معماری شهری نمود پیدا می‌کنند. آنچه که در معماری شهری مناطق متعلق به افراد با سرمایه اقتصادی بالا وجود دارد، در مناطقی که افراد با سرمایه اقتصادی اندک زندگی می‌کنند متفاوت خواهد بود.

در هر جامعه‌ای وظیفه اصلی فرهنگ، نمایش ایده‌های ذهنی است که در این نمود عینی، معماری نقشی اساسی به عهده دارد. مردم در هر فرهنگ به شیوه خاصی زندگی می‌کنند که با فرهنگ‌های دیگر متفاوت است. وظیفه معماری این است که برای رفتارهای هر جامعه، بستری مناسب طراحی کند. توجه به نوع عملکردها و رفتارها در یک مکان متناسب با فرهنگی خاص، باعث به وجود آمدن تنوع فضاها می‌شود. عوامل مشخص‌کننده فضاهای شهری نوع عملکرد و شکل عملکرد آن‌هاست. هر مکان و فضای شهری به دلیل آنکه شامل فعالیت‌های متفاوتی است از فضاهای متنوعی برخوردار است که لازم است این فضاها با یکدیگر نیز ارتباط داشته باشند و به گونه‌ای خاص سازماندهی شوند. فرهنگ یکی از عواملی بوده که تعیین‌کننده این ارتباطات است.

حیدری، حسین؛ الستی، احمد و بلخاری‌قهی، حسن (۱۴۰۲). تحلیل بوردیویی ارتباط فرهنگ با فضاهای شهری و معماری در سینمای اصغر فرهادی (مورد مطالعه: فیلم قهرمان). *فصلنامه علمی جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۵ (۴)، ۱۷-۳۰.

فرهنگ تعیین می‌کند که چه فضاهایی با همدیگر ارتباط داشته باشند و میزان ارتباط چقدر باشد (مومنی؛ مسعودی، ۱۳۹۵: ۶۹). معماری و محیط زندگی، یکی از جنبه‌های مهم در شکل‌گیری زندگی روزمره مردم است. ساختار شهری و معماری با احترام به رسوم و سلیقه‌های زاده از فرهنگ محیطی شکل می‌گیرد. معماری هر جامعه دارای خطوط ارتباطی مستقیم، بی‌واسطه و محکمی با فرهنگ و زندگی روزمره مردم آن جامعه است. یکی از مفاهیم اساسی موجود در شهرسازی که به ارتباط فضاهای شهری با زندگی مردم و تاثیرگذاری‌های اجتماعی آن برمی‌گردد، مفهوم منظر شهری است. منظر هر شهر پاسخی به رفتارهای انسانی، وضعیت آب و هوایی، فاکتورهای ایمنی و به بیانی دیگر مداخله‌های ماهرانه در چارچوب افزایش توانایی‌های محیط است. برداشت هر شخصی از منظر شهری متأثر از حس بینایی، حس مکان و محتوای طبیعی است که فرد در آن قرار می‌گیرد. منظره به این خاطر مفید است که خاطرات و تجربیات اشخاص را به یاد می‌آورد، یعنی همان عکس‌العمل‌های احساسی درونی که ظهور می‌کنند و قادرند افکار افراد را برهم بزنند. منظر مفهومی از شهر است که توسط شهروندان و بر اساس تجربه آن‌ها از مکان پدید می‌آید؛ پدیده سیالی که با شناخت تجربه ساکنان از فضای شهر شکل می‌گیرد و مهم‌ترین نقش آن فراهم آوردن امکان قرائت کلیت شهر به مثابه یک متن است (پوراکیبر؛ عباس‌زاده، ۱۴۰۰: ۹۰). منظر شهری علاوه بر آنکه یک حوزه تخصصی معماری است، تاثیرات جامعه‌شناختی قابل توجهی دارد. منظر شهری شکل و میزان ارتباطات محیطی را مشخص می‌نماید. مسائلی همچون فضاهای عمومی، یکی از بخش‌های بحث معماری و شهرسازی هستند که در حوزه معماری منظر مطرح می‌شوند. فضاهای عمومی را می‌توان یکی از بخش‌های مهم در ارتباط میان شهرسازی با فرهنگ و جامعه به حساب آورد؛ چراکه به طور مستقیم بر نحوه و میزان تعاملات اجتماعی تاثیرگذارند.

- معماری و سینما

معماری و سینما در نگاه اول ممکن است ربط چندانی به هم نداشته باشند اما در واقع این دو هنر با هم عجین هستند. مفهوم فضا در معماری و سینما در اصل یک روح مشترک بوده که از ابتدای شروع تاریخ سینما بین فیلم‌های تولیدشده و هنر معماری وجود داشته است. در واقع به واسطه گذر زمان به گونه‌ای باشکوه تکامل یافته است. امروزه معماری و سینما به حدی بر یکدیگر نفوذ داشته و بر هم تاثیر می‌گذارند که حتی معماران وادار به تجدیدنظر در قوانین و ویژگی‌های اصلی خود شده‌اند. در واقع ارتباط میان این دو حوزه منجر به نگاه‌های نو در راستای برقراری ارتباط با مخاطبان می‌شود. شهر و معماری‌های شهری از زمان ظهور سینما رابطه‌ی تنگاتنگ، مداوم و شایان توجهی با این هنر داشته‌اند. در حقیقت می‌توان نوعی تقارن و توازی بین تاریخ تکامل سینما و گسترش فضاهای شهری را پیگیری کرد. در نگاهی کلی بافت‌های شهری به طرق مختلف و مقاصد گوناگون به‌شکلی عینی و ضمنی در سینما به نمایش درآمده‌اند. در حوزه‌ی نظریه فیلم نیز پژوهشگران متعددی در باب رابطه‌ی سینما و شهر دست به تحقیق زده و ابعاد مختلف آن را مورد بررسی قرار داده‌اند. با بررسی تاریخ تکامل شهر و سینما می‌توان دریافت که رشد و پیشرفت هر دو به‌موازات یکدیگر بوده‌اند. نخستین فیلم‌های تاریخ سینما، شهر و بافت معماری را نه به‌مثابه عنصر اصلی اما به‌عنوان پس‌زمینه دربرداشته‌اند هر چند در دهه‌های اولیه سینما آثاری نظیر متروپولیس^۶ (۱۹۲۷) از فریتز لانگ^۷ وجود داشته‌اند که شهر و معماری را به‌عنوان یک عنصر اصلی در دل عناصر فرمی و سبکی تنیده‌اند. حضور شهر و معماری در نظریه‌های متأخر فیلم نیز حاکی از پیوند روزافزون معماری و سینما دارند؛ برای مثال دیوید بوردول^۸ نظریه‌پرداز نئوفرمالیست فضا را عنوان یکی از ویژگی‌های فرم فیلم در نظر گرفته و معتقد است در روایت فیلم فضا یک عامل مهم می‌باشد (بوردول؛ تامسون، ۱۳۹۴: ۸۱). فضای بصری خلق‌شده در معماری تاثیر فراوانی بر بیننده در سینما می‌گذارد که مهم‌ترین عامل در آن فیلم محسوب می‌شود. به‌عبارتی اینگونه می‌توان گفت که عوامل بصری که در بافت یک بنای معماری وجود دارند مانند سطح، رنگ، خط، نقطه و غیره، همان عوامل مهم بکار رفته در پس‌زمینه یک فیلم هستند. این عوامل معنای مورد نظر کارگردان را تقویت می‌کنند (ناغول، ۱۴۰۱). بنابراین معماری و سینما را می‌توان یک مجموعه کامل از قوانین و هنر تلقی کرد که به کمک هنر سینماگر و معمار درهم

⁶ Metropolis

⁷ Fritz Lang

⁸ David Bordwell

حیدری، حسین؛ الستی، احمد و بلخاری‌قهی، حسن (۱۴۰۲). تحلیل بوردیویی ارتباط فرهنگ با فضاهای شهری و معماری در سینمای اصغر فرهادی (مورد

آمیخته شده‌اند. هر دوی این هنرها به اصول مشترکی پایبند بوده که در نتیجه اطلاعات فضا و زمان حاصل می‌شود. در هر دو هنر می‌توان عناصری مهم و مشترک مانند حرکت، صحنه، نور و فضا را مشاهده کرد. فیلمسازان با استفاده از معماری و به‌واسطه فضا سازی‌های بصری و معنایی، هویت و خلق مکان را انجام می‌دهند. در این میان یک بنای معماری و یک فضای شهری به عنوان مکان یک رویداد در فیلم مورد استفاده قرار گرفته و موقعیت اجتماعی، زمانی، فرهنگی، تاریخی و غیره را در یک فیلم به تصویر می‌کشند (همان). این اتفاق زمانی رخ می‌دهد که مقوله شهر در هنر سینما بصورتی کاملاً آگاهانه و جدی مورد استفاده قرار می‌گیرد. در پی آن نیز فضا در سینما بشکل یک ایده توسط فیلمساز و کارگردان استفاده می‌شود. برای مثال فضاهای شهری بکار گرفته شده در سینمای ایران همگی به‌نوعی شخصیت و هویت ایرانی را منعکس می‌کنند. این همان زبان مشترک معماری و سینما است. شاخصی که بافت یک شهر را مشخص و به‌عبارتی دیگر شهر با آن شناخته می‌شود، معماری است لذا قاطبه‌ی پژوهش‌هایی که در رابطه با سینما و شهر صورت می‌پذیرند بافت‌های معماری را مورد بررسی قرار می‌دهند. یکی از مهم‌ترین مواردی که تأمل در رابطه‌ی سینما و معماری را درخور توجه می‌سازد خوانش‌هایی است که در باب شباهت‌های این دو هنر صورت پذیرفته است. معماری از جمله هنرهایی است که از طریق فضای سه‌بعدی قادر است با مخاطبان خود ارتباط حسی برقرار نماید و به عبارت دیگر ناظر معماری به نوعی آگاهی از فضا که متمایزترین و ویژه‌ترین عنصر معماری است دست می‌یابد (معمودی؛ خوشنویس، ۱۳۹۸: ۱۵۲). هنر معمار در عرصه شکل‌دهی به فضا با استفاده از ابزار بیانی دیوارها، سقف‌ها، در و پنجره‌ها و نماها متجلی می‌شود. درحالی که هنر فیلم‌ساز در فضا سازی توسط فنون جابه‌جایی دوربین، میزانشن، روابط عناصر درون صحنه با یکدیگر و پیوند این قطعات مجزا از هم به صورت کلیتی گویا و جامع خودنمایی می‌کند؛ به طوری که از فضای صحنه‌ها همان احساسی به تماشاگر دست می‌دهد که با حضور در یک فضای معماری در وی ایجاد می‌شود (رحیمیان، ۱۳۸۹: ۲۵۰). شباهت‌ها و قرابت‌های این‌چنینی منجر به طیف وسیعی از پژوهش‌ها شده است که رابطه‌ی سینما و معماری را در سطوح مختلفی بررسی می‌کند.

۳- روش پژوهش

این پژوهش طریقی توصیفی، تطبیقی و تحلیلی را داراست و شیوه به دست آوردن اطلاعات از طریق منابع کتابخانه‌ای و مشاهده فیلم می‌باشد. در بخش مبانی نظری پژوهش نخست مفاهیم مربوط به نظریات بوردیو شرح داده شده و در مرحله بعد این مفاهیم به حوزه‌ی معماری تعمیم داده شده و تلاش خواهد شد تا بین موارد ذکر شده نوعی توازی و ترادف ایجاد شود؛ سپس برای تحقیق در میزان تأثیر این شیوه خوانش از آثار بوردیو در حوزه‌ی معماری، فیلم قهرمان از اصغر فرهادی انتخاب خواهد شد. انتخاب فیلم‌ساز و نمونه‌ی مورد بررسی در این پژوهش هدفمند می‌باشند. بر این اساس رویکرد بازتاب برای ترسیم روش تحقیق برگزیده شده است. در نگاهی کلی رویکرد بازتاب بر این ایده استوار است که هنر همواره چیزی درباره جامعه به مخاطب می‌دهد. بر اساس این رویکرد، یک تابلوی نقاشی یا فیلم سینمایی می‌تواند اطلاعاتی درباره نگرش‌ها و هنجارهای اجتماعی به مخاطب بدهد؛ به عبارتی هنر آینه جامعه در نظر گرفته می‌شود. چنین رویکردی تحقیق بر آثار هنری را طلب کرده زیرا دانش و فهم آدمی را از جامعه افزایش می‌دهد.

رویکرد بازتاب، معطوف به فهم جامعه است و از شیوه‌های تحلیل و مطالعه آثار هنری، در صدد دستیابی به زبان جامعه انعکاس یافته در عصر خود می‌باشد؛ در واقع به همان صورت که آینه تصویر را می‌نمایند، هنر نیز در بازتاب واقعیت می‌تواند به نمایش آنچه که هست بپردازد. البته باید به این تفاوت اشاره کرد که در آثار هنری و بصورت عام در هنر، بازتاب‌های زندگی اجتماعی، سطحی نیستند. لایه‌های درونی در پدیده‌ها توسط رمزنگاری‌های نمادین، نشانه‌گذاری می‌شوند. هنر در جامعه به دنبال کشف کدهایی است که بتواند با آن‌ها، واقعیت‌های پنهان در بسترهای زیرین حیات جمعی را به سطح آورده و آشکار گرداند. بر اساس رویکرد بازتاب، هنر بازتاب‌دهنده ذات جامعه است یا به تعبیری دیگر، ذات هنر ملهم از داده‌های اجتماعی می‌باشد (گالری ایده، ۱۴۰۰). بازتاب دارای دو رویکرد می‌باشد؛ رویکرد تحلیلی تفسیری و رویکرد تحلیلی تفسیری محقق در بررسی آثار هنری، جزییات را مورد مطالعه قرار می‌دهد. در این رویکرد تلاش می‌شود مفهوم نهفته در جزییات پیدا شده و با درک

حیدری، حسین؛ الستی، احمد و بلخاری قهی، حسن (۱۴۰۲). تحلیل بوردیویی ارتباط فرهنگ با فضاهای شهری و معماری در سینمای اصغر فرهادی (مورد

چرایی آن‌ها درکی صحیح از کل اثر و دغدغه‌های هنرمند به دست آید. اما در رویکرد تحلیل محتوا محقق مجموعه‌ای از آثار که دارای حوزه‌ای مشترک بوده را در یک دوره تاریخی معین بررسی کرده و با دسته‌بندی آثار، پرسش‌هایی را که مجموعه‌ای از متغیرها هستند مورد مطالعه قرار می‌دهد (همان). در این پژوهش رویکرد تحلیلی تفسیری به عنوان روش تحقیق مورد استفاده قرار می‌گیرد زیرا همانطور که در ادامه بیشتر توضیح داده می‌شود نمونه مورد بررسی در این پژوهش بر یکی از فیلم‌های اصغر فرهادی تمرکز داشته و نه مجموعه‌ای آثار در دوره‌ای معین. بنابراین پژوهش با ارائه تحلیل بر جزییات اثر مورد نظر و دستیابی به درکی دقیق از کلیت آن، به اهداف خود دست می‌یابد؛ امری که روش تحقیق را در جرگه رویکرد تحلیلی تفسیری قرار می‌دهد. بازنمایی از شیوه‌های کلیدی تولید معنا بوده و فرایند تولید معنا از طریق زبان را می‌توان رویه‌های دلالت نامید (زین‌العابدینی؛ شفیع‌یون، ۱۴۰۲: ۲۴). سینما به عنوان هنر هفتم زبانی برای بیان اندیشه‌ها و به تصویر کشیدن آن است. معنا به وسیله چارچوب‌های فرهنگی جامعه تولید می‌گردد. فرهنگ حاکم بر جامعه خود موجد معنا و اندیشه بوده و سینما وسیله انتقال و تثبیت و گاه بازتولید این اندیشه و معنا می‌باشد. این رسانه از مکاتب فکری و رخداد‌های اجتماعی دارای نظام معنایی و گفتمانی متفاوتی تشکیل شده است (حسین‌زاده و همکاران، ۱۴۰۲: ۲). در این پژوهش نیز سینما به عنوان یکی از هنرهای بازتاب‌دهنده تلقی گشته و بر اساس رویکرد بازتاب، سینما به عنوان آینه جامعه در نظر گرفته می‌شود؛ امری که سینما و به بیانی دقیق‌تر، سینمای اصغر فرهادی را به عنوان جامعه آماری در نظر گرفته است. همانگونه که پیشتر ذکر شد فیلم قهرمان، آخرین ساخته اصغر فرهادی، فیلمساز شاخص سینمای ایران و جهان، به عنوان نمونه موردی انتخاب گشته تا بر اساس رویکرد بازتاب و بر مبنای مبانی نظری به اهداف مورد نظر دست یافت. شهر و معماری‌های شهری همواره در آثار فرهادی نقش مهم و تعیین‌کننده‌ای داشته‌اند و گواه این مطلب نقدها و یادداشت‌های متعددی است که بر آثار این فیلم‌ساز نوشته شده تا ارتباط شهر، عناصر مربوط به آن و لایه‌های متعدد فیلم را تبیین کنند (بنگرید به ریاضی و صالح بلوردی، ۱۳۹۷: ۷۵) به علاوه فیلم قهرمان در شهر شیراز ساخته شده که یکی از مهم‌ترین شهرهای ایران از لحاظ وجود بافت‌های تاریخی و معماری ادوار مختلف می‌باشد و همین موضوع انتخاب این فیلم برای پژوهش حاضر را درخور توجه می‌سازد. در ادامه این بخش، جهت روشن شدن هر چه بیشتر نحوه بازتاب‌دهندگی سینما، شرحی بر ارتباط سینما با جامعه داده خواهد شد.

همانطور که گفته شد، سینما توانایی بازتاب دادن جامعه و شرایط اجتماعی را داراست. سینما در بستر جامعه اتفاق می‌افتد و به ویژه در آثاری که به انواع ژانرهای واقع‌گرا مانند ملودرام، تعلق دارند، این بازتاب‌دهندگی به اهمیت بالایی دست پیدا می‌کند. چراکه در چنین آثاری، می‌توان فیلم مورد نظر را به عنوان بخشی از جامعه در نظر گرفته و آن را مورد انواع تحلیل جامعه‌شناختی قرار داد. سینما در عین اینکه یک موقعیت هنری و زیبایی‌شناختی است، یک موقعیت جامعه‌شناختی نیز محسوب می‌شود. این دو جنبه سینما در هم تنیده شده‌اند به گونه‌ای که وجهه جامعه‌شناختی آن توانایی تاثیر بر هنر و وجهه هنری آن توانایی تاثیرگذاری بر جامعه و امور جامعه‌شناختی را دارد. سینما مانند یک نهاد اجتماعی، دارای تاثیرات گسترده‌ای بر جامعه است که گاه خواسته و آگاهانه بوده و گاه به شکلی ناخواسته ظهور پیدا می‌کنند. سینما را می‌توان به واسطه موفقیت و اقبال گسترده‌ای که در میان تمام گروه‌های مردمی به دست آورده است، به عنوان یکی از مهم‌ترین نهادهای اجتماعی عصر حاضر به حساب آورد (راو‌دراد، ۱۳۷۹، ۴۲). هنر سینما موفق شده تا در عمر کوتاه خود، مخاطبان گسترده‌ای را به خود جذب کند. این هنر به واسطه این مخاطبان گسترده که الزاما به دنبال درک و دریافت هنری نیستند و سینما را به عنوان بخشی از روزمره یا امری تفریحی می‌بینند، توانایی ورود به میان تمام گروه‌های اجتماعی را پیدا کرده است. همین مسئله باعث می‌شود تا سینما بیش از بسیاری از آثار هنری قابلیت تاثیرگذاری بر جامعه را داشته باشد. همچنین وجود انواع مضامین اجتماعی و همچنین ارائه نمایشی از زندگی در سینما، منجر به افزایش این رابطه تعاملی میان سینما و جامعه شده است. همین مسئله منجر به انتخاب بستر سینما به عنوان جامعه آماری پژوهش‌های بینارشته‌ای از جمله مقاله حاضر می‌شود.

۴- تحلیل یافته‌ها

داستان فیلم

آثار داخلی اصغر فرهادی پیش از این در بستر شهر تهران و بیشتر مرتبط با قشر متوسط فرهنگی و اقتصادی جامعه ساخته شده بودند. فیلم قهرمان اولین اثر وی بود که در بافت فرهنگی شهری دیگر شکل می‌گرفت. با وجود اینکه این فیلم بر پایه واقعیت بنا شده است اما نمی‌توان تنها دلیل این تغییر رویه فرهادی را پایبندی به واقعیت دانست. شهر شیراز به واسطه ویژگی‌های منحصر به فرد فرهنگی بستری مناسب را برای پرداخت شخصیت‌ها و پیش‌برد روایت فیلم در اختیار فرهادی قرار داده است که به آن پرداخته خواهد شد. رحیم سلطانی مردی جوان و با قریحه هنرمندی است که به واسطه بدهی صد و پنجاه میلیون تومانی خود به بهرام، برادر همسر سابقش در زندان به سر می‌برد. فرخنده دختری که با رحیم در رابطه‌ای عاشقانه است کیفی حاوی هفده سکه پیدا می‌کند و پس از آنکه رحیم برای گذراندن مرخصی دو روزه خود به خانه برمی‌گردد تصمیم می‌گیرند با فروش سکه‌ها نیمی از بدهی رحیم را بپردازند اما بهرام به سادگی حاضر به رضایت با دریافت نیمی از طلب خود نمی‌شود. آنها با ناامید شدن از آزادی رحیم به جای فروش سکه‌ها، به دنبال صاحب کیف گشته و سکه‌ها را برمی‌گردانند. این اتفاق بازتابی گسترده در تلویزیون استان و میان مردم دارد که رحیم را تبدیل به قهرمانی اخلاق‌مدار می‌کند اما با توجه به گفته‌های بهرام درباره تصمیم اولیه آنها و نیز ناپدید شدن زنی که کیف را گرفته، رحیم در مظان اتهام قرار گرفته و رفته رفته هویت قهرمان‌گونه وی متزلزل و در نهایت شکسته می‌شود.

شهر شیراز

انتخاب شهر شیراز اولین مسئله‌ای است که می‌بایست در فیلم قهرمان به آن توجه کرد. طاهره نصر در مقاله «تبیین مولفه‌های هویت کالبدی شهر سنتی ایرانی» با بیان ویژگی‌های سیاسی، فرهنگی و اقتصادی شهرهای سنتی ایران از جمله شیراز در پی یافتن مهم‌ترین عامل شکل‌دهنده هویت هر یک از این شهرهاست. وی فرهنگ شیراز را عامل اساسی در تعریف هویت شهری آن می‌داند و در توضیحش می‌گوید: «عظیم‌ترین و جاودان‌ترین اثرات تاریخ و تمدن ایران در فارس است. شیراز شهر مشاهیر ادبیات، فلسفه و علم بوده است. خواستگاه موسیقی سنتی و اصیل ایرانی فارس است. آثار فرهنگی و تاریخی فارس و شیراز فقط در یک دوره مطرح نبوده بلکه در تمامی ادوار تاریخی از هخامنشیان تا قرن معاصر از مهمترین نقاط ایران و کل منطقه است» (نصر، ۱۳۹۶: ۲۴۴). تصویری که اصغر فرهادی از شهر شیراز ارائه می‌کند شالوده‌ای است از تاریخ تمدن و نیز ویژگی‌های منحصر به فرد مردم‌شناختی‌ای که در آن به چشم می‌خورد. نمایش نقش رستم در ابتدای فیلم به مخاطب خاطر نشان می‌کند که قرار است روایت را در بستر شهری با تاریخی چند هزار ساله دنبال کند که تأثیری فرازمانی بر مردم این شهر به ویژه شخصیت اصلی، رحیم که خود دستی در فرهنگ و هنر دارد، گذاشته است. رحیم پس از بیرون آمدن از زندان به نقش رستم می‌رود و با بالا رفتن از پله‌های بسیار و پیچ در پیچ نصب شده در برابر آن، نزد شوهرخواهر خود می‌رود. عنوان «قهرمان» با نزدیک شدن رحیم به بالای پله‌ها بر روی تصویر قرار می‌گیرد و نزدیک شدن رحیم به هویت قهرمان‌گونه خود در ادامه را پیش‌بینی می‌نماید. رحیم با رسیدن به بالای پله‌ها خود نیز اشاره‌ای به دشواری مسیر می‌کند و از ساخت نقش رستم در هزاره‌های گذشته ابراز شگفتی می‌کند. طبق گفتگویی که در میانه فیلم میان رحیم و فرخنده شکل می‌گیرد، رحیم در ابتدا قصد پس دادن کیف به صاحبش را داشته که با اصرار فرخنده برای رهایی‌اش از زندان و بازگشت نزد خانواده تصمیم خود را عوض می‌کند. این مسئله نشان دهنده هویتی کسب شده از همان فرهنگ غنی متأثر از تاریخ شهر را دارد که در ابتدای فیلم به آن اشاره می‌شود. با پیشرفت روایت، مکان‌های شهری از بافت تاریخی فاصله گرفته و به دل شهر و مناطق فرودست تغییر می‌یابند. جامعه با درگیری هرچه بیشتر با المان‌های جامعه امروزی به ویژه رسانه و نیز دست و پنجه نرم کردن با مشکلات اقتصادی از فرهنگ تاریخی خود فاصله گرفته و شخصیت اصلی را در خلال این نزول فرهنگی، با خود به پایین کشیده و در نهایت باعث سقوط وی می‌شوند. رسانه در سقوط شخصیت رحیم، در نقش نقطه نظر مطلق که در تعریف دوکسا به آن پرداخته شد عمل می‌کند و تمامیت جامعه را در پذیرش آنچه می‌گوید با خود همراه می‌کند. دوکسا در اینجا، افراد جامعه را در قضاوت و تصمیم‌گیری درباره رحیم متحد می‌کند و ابتدا

حیدری، حسین؛ الستی، احمد و بلخاری‌قهی، حسن (۱۴۰۲). تحلیل بوردیویی ارتباط فرهنگ با فضاهای شهری و معماری در سینمای اصغر فرهادی (مورد

مطالعه: فیلم قهرمان). فصلنامه علمی جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۵ (۴)، ۱۷-۳۰.

طبق باورهای او را تبدیل به قهرمان کرده و رفته رفته تمام آنچه عملی قهرمانانه دانسته می‌شد را تبدیل به نشانه‌ای بر ضد قهرمان بودن او می‌کند.

منظر شهری

همانطور که گفته شد منظر شهری همان سیمای شهر است که ارتباط میان افراد و شهر را شکل می‌دهد. یکی از عناصر مهم در منظر شهری فضاهای عمومی قابل استفاده شهروندان است که بتوانند برای گذران زمان، گفتگو، دیدارها و حتی استراحت به آن‌ها رجوع کنند. فضایی که کارکردی مشخص مانند فضاهای تفریحی و تجاری ندارند و تنها محلی برای تعامل افراد یک جامعه با یکدیگر و شهر هستند. فیلم قهرمان عدم وجود چنین فضاهایی را در شهر شیراز (به ویژه در مناطق پایین اقتصادی) به نمایش گذاشته است. این فضاها که یکی از بسترهای مهم برای تبادل اطلاعات و فرهنگ میان افراد جامعه‌اند، در صورت عدم وجود تمایز میان افراد را بیشتر کرده و گروه‌های مختلف اجتماعی را برای ورود اعضای متفاوت، غیر قابل نفوذ می‌نماید. در فیلم قهرمان جای خالی چنین فضاهایی به چشم می‌خورد. هنگامی که رحیم تصمیم می‌گیرد سکه‌ها را به صاحب خود بازگرداند و اطلاعاتی را در میان مغازه‌داران پخش می‌کند، فرخنده از او می‌خواهد برای خداحافظی به محلی خلوت بروند تا بتوانند راحت با یکدیگر خداحافظی کنند؛ محلی که وجود ندارد و فرخنده بدون مشخص کردن مقصد تنها از رحیم می‌خواهد حرکت کند تا به جایی خلوت برسند. بخش دیگری که عدم وجود فضاهای شهری با ویژگی‌های گفته شده به چشم می‌خورد هنگامی است که رحیم به همراه پسرش سیاوش در خیابان‌های شهر به دنبال زنی که طلاها را گرفته، می‌گردند. در دقیقه ۶۳ فیلم، که آنها انتظار راننده تاکسی‌ای که پیش‌تر زن مورد نظر را سوار کرده هستند، سیاوش تنها جایی که برای نشستن و استراحت در دسترس خود می‌بیند، لبه جدول‌های کنار خیابان است. همچنین در دقیقه ۱۲۱ فیلم که رحیم می‌خواهد دوباره راهی زندان شود در ایستگاه اتوبوس از فرزندش و فرخنده خداحافظی می‌کند.

همان‌طور که در مثال‌ها مشاهده می‌شود فیلم قهرمان محدودیت فضاهای شهری شیراز را به تصویر می‌کشد. همان‌طور که گفته شد وجود فضاهای تعاملی در شهر به کاهش تمایز و رابطه موثر می‌انجامد که عدم وجود آنها می‌تواند به نگاهی مطلق از سوی افراد هر گروه اجتماعی نسبت به دیگران منجر شود. این قضاوت بدون تعامل را می‌توان از دلایل عمده تمایز دانست. منظر شهری در فیلم قهرمان به نحو دیگری نیز توجه مخاطب را به خود جلب می‌کند. پس از آنکه رحیم و فرخنده، همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، در جستجوی مکان نامعلومی به راه می‌افتند، تصویر، ماشین در حال حرکت در مسیری را نشان می‌دهد که یک طرف آن دیوار بلند و غیر قابل نفوذی قرار دارد و در نهایت به زیرگذری تاریک منتهی می‌شود و در نمای بعدی رحیم دوباره در زندان است. این تصویر به نوعی در حال بازنمایی شهر به عنوان زندانی بزرگ است که تفاوت چندانی با زندان حقیقی ندارد.

خانه‌ها و فرهنگ برآمده از آنها

فیلم قهرمان دو نوع خانه را به تصویر می‌کشد که هر یک نماینده دو سبک اساسی و زنده در معماری ایران‌اند. اول، خانه خواهر رحیم که نماینده معماری سنتی؛ و دوم خانه برادر فرخنده که بازمانده ایده شکست‌خورده جهانی مسکن اجتماعی، محصول معماری مدرن است. خانه اول برآمده از فرهنگ و تاریخ ایران و نیز وام‌دار معماری در سده‌های گذشته است. خانه‌ای غیر آپارتمانی و حیاط‌دار در محله‌ای قدیمی که در کوچه‌های آن کودکان در حال بازی‌اند و زنان با چادرهای گل‌دار که بیشتر در محیط خانه و نزد آشنایان به سر می‌کنند در آن نشسته و به گفتگو مشغولند؛ گویی کوچه‌ها نیز بخشی از محیط امن خانه است. در حیاط این خانه پیش از قطعی شدن آزادی رحیم، افراد گرد هم آمده و در امیدواری و شادی به پخت آش مشغول می‌شوند و برای همسایگان در ظروف چینی آش می‌برند که باز هم نمایش‌دهنده همان فرهنگ سنتی و اعتماد و نزدیکی افراد در همسایگی یکدیگر است. این شکل از زندگی محصول بافت فرهنگی‌ای است که در میان این افراد دست‌نخورده باقی مانده و عادات رفتاری متناسب با آن را تا امروز بازتولید می‌کند؛ عادت‌واره‌هایی که افراد برای تعیین سبک زندگی خود به آنها پایبند مانده‌اند.

حیدری، حسین؛ الستی، احمد و بلخاری‌قهی، حسن (۱۴۰۲). تحلیل بوردیویی ارتباط فرهنگ با فضاهای شهری و معماری در سینمای اصغر فرهادی (مورد مطالعه: فیلم قهرمان). فصلنامه علمی جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۵ (۴)، ۱۷-۳۰.

در مقابل این بافت سنتی، خانه‌ای به تصویر کشیده می‌شود که مجتمعی بدون طراحی معماری ویژه و منحصر به فرد است و تنها مکانی محفوظ در دیوارها را برای زندگی شکل داده است. همان‌طور که گفته شد این شکل از معماری حاصل بخشی از معماری مدرن است که خانه‌ها را به شکلی یکسان و بدون در نظر گرفتن سلیق افراد در نظر گرفته بود. برادر فرخنده که صاحب خانه محسوب می‌شود برخوردی کاملاً متفاوت با اعضای خانه و محل قبلی را از خود نشان می‌دهد. او که بدون در نظر گرفتن ویژگی‌های مثبت رحیم مخالف سرسخت رابطه او با خواهرش است به محض آنکه از شهرت وی باخبر می‌شود تغییر رویه می‌دهد و در ادامه با تخریب چهره رحیم در رسانه نیز، بار دیگر تغییر کرده و دوباره او را فردی نالایق می‌خواند. این شکل از رفتار متناسب با موقعیت اجتماعی و به دور از هم‌دلی، ویژگی‌ای فرصت طلبانه است که با فاصله گرفتن از بافت سنتی و تمایز یافتن هرچه بیشتر افراد از یکدیگر، در جامعه رشد پیدا کرده است. این طرز تفکر و رفتار محصول تبعیت مطلق از نقطه نظری است که افراد را بر اساس موقعیت، سرمایه و ارزشی که از جامعه می‌گیرند طبقه‌بندی می‌کند. می‌توان تفاوت این دو سبک زندگی را تقابل میان عادت‌واره و دوکسا دانست، چراکه پیش‌روی به سمت زندگی مدرن آگاهی عملی را کاهش داده و تبعیت مطلق از ابزارهایی چون رسانه را به همراه آورده است.

میدان‌های اجتماعی

میدان‌های اجتماعی طبق نظریه بوردیو، دارای ویژگی‌های مشخصی هستند که آنها را از یکدیگر متمایز می‌کند. در فیلم قهرمان، تمایز میان افراد متعلق به گروه‌های متفاوت امری قابل توجه است. این افراد قابلیت تطبیق یافتن با میدان‌هایی که متعلق به آن نیستند را ندارند و در نتیجه تمایز موجود کنار گذاشته می‌شوند. این میدان‌ها شامل زندان، خیریه و بازار می‌باشند.

زندان: زندان در فیلم قهرمان نقطه شروع و پایان را شکل می‌دهد. تقابل نور و تاریکی در آغاز و پایان فیلم، تقابل امید و ناامیدی، قهرمان و ضد قهرمان، و در بیانی کلی جریان داشتن زندگی و سکون است. زندان محلی است که افراد در بندهای مختلف بر اساس جرائم کم و بیش مشابه نگهداری می‌شوند و کارکنان آن هم با وجود آزادی ظاهری، اما برای زمانی طولانی مقیم آن محیط هستند و با توجه به محل کار خود متعلق به آن، محسوب می‌شوند. رحیم به علت بدهی و مشکل مالی در زندان به سر می‌برد و در نوع جرم یکی از خفیف‌ترین جرائم را داراست. روحیه هنرمندانه او و میلی که به زندگی دارد باعث شده تا توانایی خود در خط و نقاشی را در زندان افزایش دهد. او با خطاطی بر دیوار زندان سعی دارد محیط اطراف را به خود شبیه‌تر کند. اما این عمل او بیشتر به تمایز وی با دیگران دامن می‌زند. این ویژگی اساسی یک میدان است که فرد متفاوت با ارزش‌های خود را پس می‌زند و رحیم نیز از این قاعده مستثنی نیست. اولین جایی که عمل قهرمانانه رحیم تقبیح می‌شود در بین زندانیان است. رحیم خود را از آنها جدا می‌داند و تنها در فکر رهایی از جایی است که برایش خالی از هر حس تعلقی است. او برای همکاری و همراهی با مسئولان زندان خود را صاحب حق می‌داند اما دیگران با اشاره به خودکشی زندانیان او را فردی فرصت طلب و دور از انسانیت می‌دانند. او مرام مورد پذیرش میدان زندان را ندارد، خود را موظف به عمل در راستای اصول اخلاقی آن نمی‌داند و در نتیجه عنصر نامطلوب آن جامعه به حساب می‌آید.

خیریه: در فیلم قهرمان بخش قابل توجهی به گروهی از افراد پرداخته می‌شود که خیریه‌ای قدیمی و صاحب اعتبار را اداره می‌کنند و قصد دارند برای تشویق و تقدیر از عمل قهرمانانه رحیم، با برگزاری جشن و تبلیغات، بدهی وی را از طریق کمک‌های مردمی پرداخت کنند. آنها افرادی اغلب مسن و صاحب اسم و اعتبار در میان مردم شیرازند که اصول و قواعد اخلاقی مشخصی را پیگیری می‌کنند. با ایجاد شک و شبهه در عمل قهرمانانه رحیم آنها در پرداخت پولی که به نام وی جمع شده دچار تردید می‌شوند و به این نتیجه می‌رسند که افرادی مستحق‌تر از وی نیز ممکن است وجود داشته باشند. پس از مشاهده فیلم درگیری رحیم و بهرام آنها به طور کامل از کمک به او صرف نظر می‌کنند. گرچه که آنها رحیم را آدم الزاما بدی نمی‌دانند اما به این نتیجه می‌رسند که در قهرمان‌سازی وی اغراق شده و مردم تحت تاثیر این اغراق دست به کمک زده‌اند. موضوع قابل بحث در رابطه با این افراد، رفتار نهای رحیم است که می‌خواهد با نزدیک کردن خود به ارزش‌های آنها، حداقل آبروی رفته خود را بازیابد. فرخنده که در تمام این مسیر همراه او بوده است بار دیگر با درخواست از خیریه کاری می‌کند که گویی رحیم خود با دیدن افراد

حیدری، حسین؛ الستی، احمد و بلخاری قه‌بی، حسن (۱۴۰۲). تحلیل بوردیویی ارتباط فرهنگ با فضاهای شهری و معماری در سینمای اصغر فرهادی (مورد

مستحق تر از دریافت کمک امتناع کرده تا شخص دیگری با آن پول از اعدام نجات پیدا کند. در اینجا دوکسا بار دیگر وارد عمل می‌شود و از طریق میل نهادینه انسان به داشتن "نام نیک" و به "خوبی" شناخته شدن مطرح می‌شود که نتیجه آموزه‌های فرهنگی و تا حدی تحمیل این عقاید به افراد است. مفهومی مانند آبرو که در فیلم قهرمان به سخره گرفته می‌شود و تزلزل آن به نمایش گذاشته می‌شود برآمده از نقطه نظر غالب دوکساست که به نوعی تبدیل به اهرمی برای کنترل افراد می‌شود.

بازار: بهرام، برادرزن سابق و طلبکار رحیم در یک بازار قدیمی مغازه کوچک چاپ و تکثیر دارد که دخترش هم گاه برای کمک به او، به مغازه می‌آید. بازار همواره یکی از مهم‌ترین میدان‌های اجتماعی را شامل می‌شود. افرادی که در مکانی مشخص مغازه‌های نزدیک به یکدیگر دارند، منافع مشترکی دارند که باعث ایجاد اتحاد بین آنها می‌شود. مهم‌ترین بازنمایی اتحاد اعضای این میدان اجتماعی در فیلم قهرمان مربوط به دقایق ۸۶ تا ۹۰ فیلم است که درگیری‌ای فیزیکی میان رحیم و بهرام رخ می‌دهد. این درگیری منجر به حمایت مغازه‌داران دیگر می‌شود و این حمایت تا جایی پیش می‌رود که یکی از مغازه‌ها تبدیل به زندانی موقت برای رحیم می‌شود. مغازه‌داران او را به درون یکی از واحدهای بازار انداخته و در را به رویش می‌بندند تا موفق به فرار نشود. این رفتار فارغ از درست و غلط بودن آن در سطح کلان اجتماعی، در میدان مورد بحث، پذیرفته و شایسته تقدیر دیگر اعضا است.

بازتاب مفاهیم جامعه‌شناختی

در بخش اول تحلیل یافته‌ها، فیلم قهرمان به طور جامع از منظر تحلیل متن سینمایی مورد بررسی قرار گرفت. در این بخش طبق تحلیل‌های انجام گرفته، نحوه بازتاب یافتن مفاهیم جامعه‌شناختی مطرح شده در بخش ملاحظات نظری در فیلم قهرمان، به شکل تفکیک شده در قالب یک جدول بیان خواهند شد.

مفاهیم جامعه‌شناختی	نحوه بازتاب در فیلم قهرمان
میدان	زندانی: نمایش‌دهنده تفاوت رحیم به عنوان هنرمند با جامعه غالب، بازتاب‌دهنده نیاز به اشتراک میان اعضای یک میدان خیریه: میدانی دارای اعتبار و بر پایه مفاهیم خیرخواهانه، بازتاب‌دهنده ارزش‌های مشترک و نحوه تاثیرگذاری یک میدان بازار: حمایت بازاریان از یکی از اعضای خود، بازتاب‌دهنده حمایت‌گری اعضای یک میدان از یکدیگر
تمایز	تمایز رحیم با میدان‌های مختلف؛ رحیم به واسطه روحیه هنرمند با زندانیان دارای تمایز است؛ از سوی دیگر سابقه زندانی منجر به تمایز وی با افراد عادی جامعه می‌شود. عدم وجود فضاهای موثر شهری برای تعاملات موثر میان افراد و افزایش تمایز
عادت‌واره	انتخاب راه درست «پس دادن سکه‌ها» تحت تاثیر ویژگی‌های فرهنگی تاثیر رسانه به عنوان عامل تاثیرگذار عصر حاضر بر عادت‌واره‌های افراد که منجر به قهرمان‌پنداری رحیم در ابتدا و سقوط شخصیتی او میان مردم در ادامه می‌شود خانه‌ها و محله‌های قدیمی که متأثر از عادت‌واره‌های فرهنگی و تاریخی است و ایجاد احساس امنیت می‌کنند. خانه‌ها و معماری مدرن تحت تاثیر عادت‌واره‌های تولید شده عصر حاضر که ایجاد فاصله می‌نمایند.
دوکسا	به وجود آمدن احساس نیاز به «قهرمان» بودن و پایبندی به امور خیر و دست‌یابی به نام نیک تاثیر دو شکل زندگی سنتی و مدرن بر نحوه رفتار که با استفاده از نمایش معماری سنتی و مدرن بازتاب یافته‌اند. تاثیر رسانه به عنوان یک صاحب سلطه بر افکار عمومی

جدول (۱) نحوه بازتاب مفاهیم جامعه‌شناختی در فیلم قهرمان

۵- بحث و نتیجه‌گیری

بر اساس تحلیل صورت گرفته بر فیلم قهرمان می‌توان اظهار داشت که اصغر فرهادی با شناخت ابعاد مختلف تاریخی، فرهنگی و اقتصادی در شهر شیراز تصمیم به ساخت این اثر گرفته است چراکه وی حداکثر بهره را از ویژگی‌های ذکر شده برده است. تحلیل فوق با در نظر داشتن مفاهیم جامعه‌شناسی پیر بوردیو صورت گرفته است و در اینجا جمع‌بندی‌ای نهایی از تطبیق آرای وی با بازتاب شهر در فیلم قهرمان به دست آمده که بیان می‌شود. فیلم قهرمان ریشه فرهنگ را تا دوران ایران باستان دنبال

حیدری، حسین؛ الستی، احمد و بلخاری‌قهی، حسن (۱۴۰۲). تحلیل بوردیویی ارتباط فرهنگ با فضاهای شهری و معماری در سینمای اصغر فرهادی (مورد مطالعه: فیلم قهرمان). فصلنامه علمی جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۵ (۴)، ۱۷-۳۰.

کرده و نقش رستم را به نمایندگی این تاریخ به نمایش می‌گذارد. طبق تعاریفی که برای مفاهیم عادت‌واره و دوکسا بیان شد، این ریشه فرهنگی یکی از عوامل شکل‌دهنده فرهنگ امروز نیز می‌باشد. ویژگی‌های فرهنگی شهر شیراز که برآمده از تاریخ غنی آن است، به اهمیت یافتن مفاهیم مثبت و خیر در این فیلم منجر شده‌اند که در نهایت باعث میل به «قهرمان» بودن در وجود رحیم شده‌اند. فرهادی با نمایش کمبودهایی که در فضای شهری وجود دارد، عدم امکان تعاملات میان افراد را که خود به تمایز و جدایی بیشتر میان گروه‌های مختلف می‌انجامد به نمایش می‌گذارد. او با نمایش ناکارآمدی فضای شهری تا هم‌تراز ساختن شهر با زندان پیش رفته و مفهوم حبس و آزادی را به سخره می‌گیرد. فرهادی با به تصویر کشیدن دو شکل متفاوت معماری مسکونی، تأثیری که معماری خانه‌ها بر روی زندگی افراد گذاشته، در فیلم قهرمان بازتاب پیدا می‌کند و اهمیت ساختار شهری بار دیگر گوشزد می‌گردد. همانطور که گفته شد تمامی منش و رفتار افراد با زندگی در هر خانه و محله دچار تحول می‌شود. عادت‌واره و دوکسا در نمایش دو شکل مختلف معماری سنتی و مدرن به طور مشخص در این فیلم بازتاب پیدا کرده‌اند. با به نمایش گذاشتن سه میدان اجتماعی، فرهادی توانسته تفاوت و تمایز اعضای این میدان‌ها را به دور از پیچیدگی و با بیانی ساده به نمایش بگذارد. وجود ارزش‌های متفاوت میان اعضای متعلق به گروه‌های اجتماعی متفاوت و نحوه شکل‌گیری عادت‌واره‌ها و کارکرد دوکسا را می‌توان در رفتارهای متناقض افراد با یکدیگر مشاهده نمود. رفتار متناقضی که هر یک در بافت و موقعیتی مشخص می‌توانند "درست" یا "غلط" تعبیر شوند. این فیلم به خوبی مفهوم تمایز را با شخصیت رحیم مورد بازتاب قرار داده است. رحیم با توجه به روحیه هنرمندانه توانایی تطبیق با میدان زندان را دارا نیست و همچنین به واسطه سابقه زندان در میدان‌های دیگر نیز پذیرفته نمی‌شود. در حقیقت رحیم در نسبت با هر میدان دارای ارزش‌ها و تفاوت‌های آشکاری است که منجر به تمایز او با اعضای دیگر می‌شود؛ رحیم با وجود تعلق ظاهری به میدان‌های مختلف، به واسطه سلطه دوکسا و همچنین تأثیر عادت‌واره‌ها، در هیچ‌یک به طور کامل پذیرفته نمی‌شود. در نهایت اصغر فرهادی موفق شده تا با قرار دادن شخصیت رحیم و داستان او در بافت شهر شیراز، قصه تبدیل شدن او به یک قهرمان تا لحظه سقوط و نابودی وی را به تصویر بکشد. بافت تاریخی، معماری، فضاهای شهری، ویژگی‌های شخصیتی افراد مختلف که وابسته به محیط شکل گرفته، صعود و سقوط رحیم را رقم می‌زنند. عوامل گفته شده ارتباط ناگسستنی شهر و فرهنگ را با یکدیگر رقم می‌زنند و برآیند قدرت آنها تصویری است که از قهرمان‌سازی و بعد شکسته شدن وجهه آن قهرمان، در فیلم قهرمان به تصویر درآمده است.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

در مطالعه حاضر فرم‌های رضایت نامه آگاهانه توسط تمامی آزمودنی‌ها تکمیل شد.

حامی مالی

هزینه‌های مطالعه حاضر توسط نویسندگان مقاله تامین شد.

مشارکت نویسندگان

نگارش این مقاله توسط حسین حیدری با راهنمایی و مشاوره اساتید احمد الستی و حسن بلخاری قهی، انجام گرفته است.

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان مقاله حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع بوده است.

منابع

- بوردول، دیوید و تامسون، کریستین (۱۳۹۴). هنر سینما، ترجمه: فتاح محمدی، تهران: نشر مرکز.
- پوراکبر، حمیدرضا و عباس‌زاده، شهاب (۱۴۰۰). مفهوم منظر شهری جهت ارتقاء میزان خاطره‌انگیزی در فضای شهری، معماری‌شناسی، ۱۸، ۸۸ تا ۱۰۲.
- حسین‌زاده، ابوالحسن؛ فیاض، ابراهیم و نادری، احمد (۱۴۰۲). تحلیل نشانه‌شناختی گفتمانی سینمای سورنالیستی ایران؛ مورد مطالعه: فیلم‌های هامون و خانه‌ای روی آب. فصلنامه علمی جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۵ (۲)، ۱-۱۸.
- حیدری، حسین؛ الستی، احمد و بلخاری قهی، حسن (۱۴۰۲). تحلیل بوردیویی ارتباط فرهنگ با فضاهای شهری و معماری در سینمای اصغر فرهادی (مورد مطالعه: فیلم قهرمان). فصلنامه علمی جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۵ (۴)، ۱۷-۳۰.

- راوودراد، اعظم (۱۳۷۰). ارتباط کلی سینما و جامعه‌شناسی با جامعه‌شناسی رسانه‌ها، *فارابی*، ۳۸، ۳۹-۵۶.
- رحیمیان، مهدی (۱۳۸۹). *سینما؛ معماری در حرکت*. تهران: انتشارات سروش.
- ریاضی، سیدابوالحسن و صالح‌بلوردی، آنیثا (۱۳۹۷). بازنمایی اجتماعی شهر در فیلم فروشنده، *زبان شناسی اجتماعی*، ۲ (۱)، ۷۴ - ۸۷.
- زین‌العابدینی، پیام و و شفیع‌یون، حوری (۱۴۰۲). کلیشه‌سازی جنسیتی و بازنمایی زنان در سینمای ایران. *فصلنامه علمی جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۵ (۲)، ۱۹-۳۵.
- سلجوقی، نسربین و فرکیش، هیرو (۱۴۰۰). از نقد سینما تا نقد معماری؛ جستاری در مفاهیم مشترک، *دوماهنامه پژوهش در هنر و علوم تخصصی*، ۶ (۳)، ۲۱-۳۴.
- عابدی، محمدحسین و عباسی، سیده فاطمه (۱۳۹۸). تأثیر سینما و معاری و هویت در حس تعلق مکانی. *فصلنامه پژوهش‌های مرمت و معماری ایرانی و اسلامی*، ۲ (۴)، ۲۳-۳۱.
- عادل، هدیه؛ منصوری، بهروز و افهمی؛ رضا (۱۴۰۱). فهم معماران از سلیقه شهروندان در طراحی نمای بناهای مسکونی با تأکید بر «نظریه تمایز بوردیو». *مطالعات محیطی هفت حصار*، ۴ (۱۱)، ۵-۲۲.
- غنی‌پور، پیام و روحانی، سیدعلی (۱۴۰۰). تحلیل جایگاه گروه هنر و تجربه در سینمای ایران به عنوان میدانی مستقل، از منظر آرای پیر بوردیو، *فصلنامه علمی مطالعات میان‌رشته‌ای ارتباطات و رسانه*، ۴ (۱)، ۸۱-۱۰۲.
- محمدی، فردین (۱۳۹۸). تصریح روش‌شناسی ساختارگرایی تکوینی پیر بوردیو. *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۴، ۸۷۳ - ۸۹۷.
- معمدی، حورا و میرزا کوچک خوشنویس، احمد (۱۳۹۸). استفاده از مؤلفه‌ها و مفاهیم سینمایی در طراحی معماری با مضمون حرکت. *فصلنامه علمی مطالعات میان‌رشته‌ای ارتباطات و رسانه*، ۲ (۳)، ۱۵۲ تا ۱۷۴.
- مقدس، ارسلان و شیخ‌مهدی، علی (۱۳۹۶). بازتاب دگرگونی گفتمانی طبقه متوسط ایران در فیلم‌های اصغر فرهادی (مطالعه موردی: چهارشنبه‌سوری، درباره‌الی، جدایی نادر از سیمین). *جامعه‌شناسی هنر و ادبیات*، ۹ (۲)، ۴۷-۸۲.
- مومنی، کوروش و مسعودی، زهره (۱۳۹۵). رابطه فرهنگ و معماری (با بررسی موزه هنرهای معاصر تهران)، *جلوه هنر*، ۱۵، ۶۷ تا ۸۳.
- نصر، طاهره (۱۳۹۶). تبیین مولفه‌های هویت کالبدی شهر سنتی ایرانی، *معماری و شهرسازی آرمانشهر*، ۲۱، ۲۳۱ - ۲۴۶.
- نوائی، فرزاد؛ کاظمی شیشوان، مهروش؛ حسینی، اکرم و نصیری، نگار (۱۴۰۰). بازنمایی فضای معماری در سینمای اصغر فرهادی با رویکرد نشانه‌شناسی، *نمونه موردی: فیلم «فروشنده»*. *نشریه علمی باغ نظر*، ۱۸ (۱۰۰)، ۵-۲۰.
- وبستر. هلنا (۱۳۹۶). *بوردیو برای معماران*. ترجمه: احسان حنیف. تهران: نشر کتاب فکر نو

- Atkinson, W. (2016). From sociological fictions to social fictions: Some Bourdieusian reflections on the concepts of 'institutional habitus' and 'family habitus'. In *Theorizing Social Class and Education* (pp. 119-135). Routledge.
- Bourdieu, P. (1972). *Outline of a Theory of Practice*, translated by R. Nice. Cambridge.
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Burch, J. (2014). Architectural drawing: The culture of learning an unstable currency. *Charrette*, 1(1), 20-35.
- Connolly, P. (2000). Racism and postmodernism: Towards a theory of practice. In *Pierre Bourdieu*. SAGE Publications Ltd.
- Eagleton, T., & Bourdieu, P. (1992). Doxa and common life. *New left review*, 191(1), 115.
- Lindell, J. (2017). Bringing field theory to social media, and vice-versa: Network-crawling an economy of recognition on Facebook. *Social Media+ Society*, 3(4), 2056305117735752.
- Dromundo, S. R. A. (2007). Bourdieu's field theory, as a theoretical framework for analyzing the process of degree completion in graduate education. *Revista Electrónica de Investigación Educativa*, 9(1), 1-10.